

MYR 14.3.2016 Erillisliite asia nro 4

Kainuun liitto

Kainuun varautumissuunnitelma

**Alueellisten innovaatioiden ja kokeilujen
käynnistäminen (AIKO) -rahoituksen
kohdentaminen Kainuussa**

Erillisliite TOPSUun 2016–2017

Sisällys

Tiivistelmä – Kainuun varautumissuunnitelma	3
1 Tausta ja tarve ennakkoinnille alueellisen rakennemuutoksen hallinnassa	5
2 Kainuun muutosjoustavuuden analyysi ja itsearviointi.....	6
3 Riskialueiden ja -toimialojen tunnistaminen sekä suunnitelma riskeihin varautumiseksi	14
4 AIKO-rahoituksen käyttö Kainuussa	18
5 Kainuun toimintamalli äkillisen rakennemuutoksen toteutuessa	19
LÄHTEITÄ.....	20

29.2.2016 (luonnos lähetetty Työ- ja elinkeinoministeriöön)

Kainuun liitto

Maakuntajohtaja Pentti Malinen & aluekehitysjohtaja Heimo Keränen

Tiivistelmä – Kainuun varautumissuunnitelma

Alueellisen rakennemuutoksen hallinnassa ja ennakoivassa suunnittelussa on alueiden resilienssi eli muutostajavuus noussut tärkeään rooliin. Kainuussa tämä on otettu erityisen hyvin huomioon maakuntaohjelman toimeenpanosuunnitelman (TOPSU 2016–2017) ja sitä täsmentävien strategioiden laadinnassa.

Kainuun elinkeino- ja aluerakenteelliset lähtökohdat kestää shokkeja ovat tilastojen ja resilienssitutkimusten valossa heikot, erityisesti Kehys-Kainuun seutukunnan osalta. Muutostajavuus on luonnollisesti heikko pienillä talousalueilla, kuten Kainuussa, joilla aluetalous rakentuu muutaman valikoidun vahvuuden varaan. UPM:n paperitehtaan lakkauttaminen 2008 sekä Talvivaaran kaivoksen vaikeudet ilmentävät Kainuun talousalueen riippuvuutta yksittäisistä suurista teollisista työntajista. Alueen haavoittuvuutta ja riippuvuutta isoista työntajista murretaan sekä elinkeinoelämää vahvistetaan ja monipuolistetaan Kainuu-ohjelmalla ja sitä toteuttavilla erillisstrategioilla, kuten biotalousstrategialla ja älykkään erikoistumisen strategialla.

Maaseutumaisten alueiden heikko resilienssi näkyy myös kehittämisresurssien allokoitumisessa siten, että monipuoliset kaupunkiseudut hyötyvät kehittämispanoksista eniten – ja näin niiden vahva resilienssi vahvistuu kehittämistyön kautta entisestään. Endogeeninen, alueen omiin vahvuuksiin perustuva, aluekehittäminen vaatii samalla sekä resurssien tehokasta ja innovatiivista hyödyntämistä että hyödyntämisen monipuolista mahdollistamista – erityisesti osaamisen ja infran kehittämisen kautta. Haastavasta toimintaympäristöstä huolimatta Kainuun edellytykset selvittää nopeasti ja ketterästi eteen tulevia ongelmia ovat kokemusten perusteella hyvät. Tämä johtuu pienessä maakunnassa hyvin toimivasta ennakointi- ja suunnittelujärjestelmästä, hyvästä yhteistyöstä, vastuullisesta toimintakulttuurista, erittäin vahvasta paikallistuntemuksesta sekä korkeasta sosiaalisesta pääomasta. Instituutiot, kehittämistyötä tukevat infrastruktuurit ja toimintakulttuurit ovat Kainuussa toimivia.

Kainuun luontaisiin vahvuuksiin perustuvien kärkitoimialojen liikevaihdon ja henkilöstön kehitys on ollut viimeiset kaksi vuotta suhteellisen tasaista. Ainoastaan kaivannaistoiminta on heilahdellut jyrkästi Talvivaaran toimintamuutosten mukana. Kasvua on kuitenkin odotettavissa esimerkiksi biotalouteen, jossa on jo valmistunut, käynnissä ja suunnitteilla isoja investointeja (St1 Kajaaniin ja Cross-Lam sekä Elementti Sampo Kuhmoon). Myös kaivannaistoiminnassa on suunnitteilla isoja teollisia investointeja: Sotkamon hopeakaivos ja Kajaanin Otanmäen kaivos. Toteutuessaan nämä investoinnit kasvattavat merkittävästi toimialojen liikevaihtoa ja henkilöstömäärää. Biotalous on monia toimialoja, kuten maa- ja metsätalous sekä uusiutuva energia, yhteen kokoavana klusterina henkilöstömäärältään ja liikevaihdoltaan Kainuun suurin elinkeinoklusteri. Biotalousluden jälkeen merkittävimmät työllistäjät Kainuussa ovat matkailu-, ICT ja elektroniikka- sekä metsä- ja puuklusteri. Energiaklusteri on henkilöstömäärältään pieni, mutta liikevaihdoltaan toiseksi suurin. Miltei samalle tasolle liikevaihdossa energian kanssa yltää metsä- ja puu- ja hieman sen alapuolelle jää kaivannaishklusteri.

Rakennemuutokset ovat osa normaalia aluetalouden kehitystä ja liiketoiminnan uudistumista. Kainuussa nähdään, että tehokkain keino hallita elinkeinoelämän rakennemuutosta on monipuolistaa ja uudistaa elinkeinorakennetta. Kainuun maakuntaohjelmassa linjatut elinkeinotoiminnan kärkialat ovat: Matkailu ja palvelut, Teknologia-alat, Biotalous sekä Kestävä kaivannaistoiminta. Näitä toimialoja kehittämällä Kainuun elinkeinoelämää vahvistetaan ja lisätään sen muutostajavuutta. Klusterikehittämisen rinnalla haetaan uusia

kasvun mahdollisuuksia myös uudenlaisista ”toimialakombinaatioista” ja verkostoista. Merkittäviä toimintatapoja kehittämistyössä ovat alueiden välinen yhteistyö ja kansainvälinen yhteistyö. Sekä älykkään erikoistumisen strategian että biotalousstrategiassa perusajatuksena on se, että raaka-aineiden jalostus Kainuussa lisääntyy, tuotteiden ja palvelujen jalostusaste nousee ja maakuntaan saadaan teollisia investointeja, yrityksiä ja työpaikkoja. Kainuun monipuoliset luonnonvarat luovat monella tapaa alueen elinkeinoelämän perustan ja samalla vahvistavat alueen resilienssiä.

Kainuussa on ideana, että ketterillä AIKO-avauksilla vauhditetaan maakuntaohjelman painopistealueiden investointeja ja tuetaan aluetalouden kasvua, työllisyyttä sekä edistetään paikallisten innovaatioiden syntyä ja läpimurtoja – strategisesti viisaasti ja koko laajaa maakuntaa tukien sekä sen iskunkestävyyttä vahvistaen. Keskeisimpiä strategisia välineitä rahoituksen suuntaamisessa ovat Kainuun älykkään erikoistumisen strategia ja biotalousstrategia sekä niissä erityisesti:

1. Yritysten toiminnan jatkuvuuden turvaaminen, yritysten vienti- ja markkinointiosaamisen vahvistaminen koulutuksella ja tukitoiminnalla sekä uusien yritysten ja investointien saaminen alueelle
2. Biotalous kainuulaiset uudet avaukset, toimialojen yhteistyön lisääminen uusien biotalouden tuotteiden, palvelujen ja innovaatioiden kehittämisessä, teollisten toimintaympäristöjen kehittäminen sekä uusien toimijoiden saaminen jalostamaan luonnonvarojen mahdollisimman korkean jalostusasteen tuotteiksi ja palveluiksi Kainuussa
3. Biotalous ammattitaitoisen työvoiman saatavuuden turvaaminen osaamis- ja koulutustarve-ennakoinnin tulosten perusteella, rekrytoimalla biotalouden osaajia maakunnan ulkopuolelta sekä kouluttamalla riittävästi osaajia omassa maakunnassa ja vastaamalla akuuttiin työvoimapulaan muuntokoulutuksella
4. Matkailun monipuolinen ja uudenlainen tuotteistus sekä kansainvälinen markkinointi ja myynti
5. ICT ja tietojärjestelmien ”kainutlaatuiset” avaukset sekä mittaustekniikan ja peli- ja simulaattoritekniikan sovellusten kehittäminen uusille toimialoille
6. Kestävä kaivannaistoiminta – erityisesti uudet kohteet ja avaukset sekä kaivostoiminnan tuotantoprosessien hallinnan ja osaamisen kehittäminen

Kainuun AIKO-rahoitus täydentää varsinaisiin rahoitusohjelmiin sitomattomana, ketteränä rahoitusvälineenä muita rahoitusvälineitä – paikaten näin käytössä olevien kehittämisrahoitusten katvealueita pienimuotoisilla ja nopeilla avauksilla. Erityisesti älykkään erikoistumisen kärkialojen kehittämisessä hyödynnetään ennakoivan rakennemuutoksen ideaa, jonka mukaisesti vahvistetaan resilienssiä, rakennemuutoksen hallintaa ja elinkeinojen uudistamista koko Kainuussa. Kainuun ennakoitiverkosto ja erityisesti ennakoitiryhmä seuraa ja arvioi sekä ennakoii alueellista kehitystä. Kainuussa AIKO-rahoitus käytetään joustavasti ja kevyesti hallinnoitavana siemenrahoituksena tai esiselvitystyyppisenä rahoituksena edellä mainituille painopisteille – erityisesti ennakoinnin ja seurannan sekä arvioinnin kautta painopisteillä havaittuihin kriittisiin kehityksen murroskohtiin. Kevyt hallinnointi tarkoittaa sitä, että AIKO-rahoitusta voidaan, MYR:n ja maakuntahallituksen strategisen linjauksen mukaan, myöntää maakuntajohtajan päätöksellä nopeasti (nopeutetulla valmistelulla) relevanttien kehittämiskohteiden rahoittamiseen.

Kainuussa on vakiintunut, toimiva malli äkillisiin rakennemuutoksiin reagoimisessa paikallisten keskeisten toimijoiden yhteistyöllä. Viimeksi toimintamalli on aktivoitu Talvivaaran kaivosyhtiöiden konkurssitilanteessa (marraskuu 2014).

1 Tausta ja tarve ennakoinnille alueellisen rakennemuutoksen hallinnassa

Alueellisen rakennemuutoksen hallinnassa ja ennakoivassa suunnittelussa on alueiden **resilienssi eli muutostoukku** noussut tärkeään rooliin. Se tarkoittaa alueen kykyä kestää muutoksia ja toipua niistä. Resilientti alue varautuu ennakoiden aluetalouden muutoksiin ja uudistaa aktiivisesti elinkeinorakennettaan – tällä tavoin alue voi hallita rakennemuutosta ja välttää äkillisistä rakennemuutoksista aiheutuvia shokkeja.

Kainuu-ohjelman (sisältää maakuntasuunnitelman vuoteen 2035 ja maakuntaohjelman 2014–2017) avulla hallitaan Kainuun aluekehitystä. Rakennemuutoksiin varautuminen ei ole Kainuulle uutta. Maakuntaohjelman toteuttamisen tueksi ja maakunnalle kriittisten kehittämisteemojen täsmentämiseksi ja toimeenpanemiseksi on laadittu ja laaditaan erillisiä selvityksiä ja strategioita, joissa on otettu huomioon alueen resilienssin vahvistaminen:

- *Kainuun äkillisen rakennemuutoksen kasvusuunnitelma* (Talvivaara ÄRM, 13.4.2015)
 - *Talvivaaran vaikutukset Kainuuseen – konkurssi- ja yrityssaneerausskenaariot*
- *Älykkään erikoistumisen strategia* (päivitys vuosittain), jonka taustaksi on tehty esim. *selvitys digitaalisuuden mahdollisuuksista Kainuussa* (2015)
- *Kainuun biotalousstrategia* (maakuntahallitus joulukuu 2015), jonka tausta-aineistoiksi on tehty esim. *Kainuun biotalouden aluemallinnus* (2014), *Kainuun biotuotetehdas konseptiselvitys* (2015) sekä *Kainuun liikennebiopolttoaineita koskeva selvitys* (2015).
- *Matkailustrategia* (valmisteilla), jonka taustoiksi on jo tehty *Kainuun matkailun aluerakenne* (maakuntahallitus elokuu 2015) ja *Itä- ja Pohjois-Suomen lentoliikennehanke* (käynnissä).

Näistä strategioista priorisoidaan vuosittain toimenpiteitä maakunnan toimeenpanosuunnitelman (TOPSU päivitetty viimeksi joulukuussa 2015) sisältöihin ja sitä kautta maakunnan kehittämissstrategiat pidetään relevantteina, elävänä ja ajan tasalla.

Hallitusohjelma tukee eri alueiden omiin vahvuuksiin perustuvan kilpailukyvyn parantamista. Hallituksen hyväksymät *Valtakunnalliset alueiden kehittämisen painopisteet 2016–2019* -asiakirjassa linjataan aluekehittämistä hallitusohjelman mukaisesti: ”Hallituksen tavoitteena on nostaa maan talous kestäväälle kasvun uralle koko Suomen voimavaroja hyödyntämällä. Suomen kilpailukyvyn rakentamisessa keskeistä on myös ihmisten hyvinvoinnin turvaaminen. Tavoitteena on, että koko maassa on myös tulevaisuudessa tasapuoliset palvelut ja elämisen edellytykset.” Hallituksen kärkihankkeina on tunnistettu erityisesti digitalisaation aikaansaama neljäs teollinen vallankumous, digitalisaation syvälinen vaikutus kaikkiin toimialoihin sekä siirtyminen fossiilitaloudesta biotalouteen. Kainuussa tartutaan ennakoivasti näihin talouden megatrendeihin toteutuviin elinkeinoelämän rakennemuutoksiin.

Alueelliset innovaatiot ja kokeilut (AIKO) on hallituksen kilpailukyvyn vahvistaminen elinkeinoelämän ja yrittäjyyden edellytyksiä parantamalla -nimisen kärkihankkeen toimenpide. Sen toimenpiteiden edistämiseksi Työ- ja elinkeinoministeriö ohjaa rahoitusta maakunnille: kaupunkien kasvusopimuksiin ja kasvukäytäviin, sekä maakuntien ennakoivien rakennemuutosten (ERM) toimiin. Kainuussa AIKO-rahoitus kohdentuu kokonaan ERM-toimiin. Rakennemuutokset ovat osa normaalia aluetalouden kehitystä ja liiketoiminnan uudistu-

mista. Kainuussa nähdään, että tehokkain keino hallita elinkeinoelämän rakennemuutosta, on monipuolistaa ja uudistaa elinkeinorakennetta.

Tämä **varautumissuunnitelma** on osa Kainuun rakennemuutoksen ennakoitua ja strategiatyötä, sen osana määritellään Kainuun osalta *AIKO-rahoitusinstrumentin* käyttöä Kainuussa. Koko maassa noin puolet (5 milj. euroa vuosittain) tuesta suunnataan tämän varautumissuunnitelman mukaisiin maakunnallisiin ennakoituihin rakennemuutoksen toimiin. Ideana on, että toimet ovat innovatiivisia, konkreettisia, verkostoja hyödyntäviä, nopeita ja kokeiluluonteisia sekä kehittämistä käynnistäviä. Toimilla tähdätään merkittävään kilpailukyvyyn, kasvun ja kansainvälistymisen parantamiseen. Työ- ja elinkeinoministeriö myöntää AIKO-rahoitusta maakuntien liitoille maakuntaohjelmien toimeenpanosuunnitelmiin (TOPSU) sisältyviin varautumissuunnitelmiin. Kainuussa AIKO-rahoituksen käyttökohteet ja käyttötavat määritellään siis tässä varautumissuunnitelmassa, joka sisällöllisesti kytkeytyy TOPSUun ja on sen liite.

Tulevien rakennemuutosten ennakoiva hallinta on ollut Kainuun maakuntaohjelman (2014–2017) ja erityisesti nykyisen TOPSU:n (2016–2017) valmistelun näkökulmana. Ennakoivan rakennemuutoksen suunnittelussa ja hallinnassa korostetaan toimenpiteitä, jotka nopeuttavat Kainuun aluetalouden toipumista erilaisista shokeista. Viime vuosien aikana erityisesti UPM:n paperitehtaan alasajo ja Talvivaaran vaikeudet ovat ”opettaneet” kainuulaiset toimijat varautumaan niin, että alueen herkkyyttä äkillisille rakennemuutoksille on voitu vähentää. Kokemus on osittanut, että Kainuulla on potentiaalia hoitaa itse ongelmansa, mikäli resursseja on riittävästi käytettävissä. Tämä on merkki siitä, että pienen maakunnan ennakointi- ja suunnittelujärjestelmä toimivat: eri kehittäjätahot yhdessä kykenevät reagoimaan ketterästi suuriinkin haasteisiin.

2 Kainuun muutosjoustavuuden analyysi ja itsearviointi

Kainuun alueprofiili paljastaa alueen vahvuudet ja kehittämiskohteet

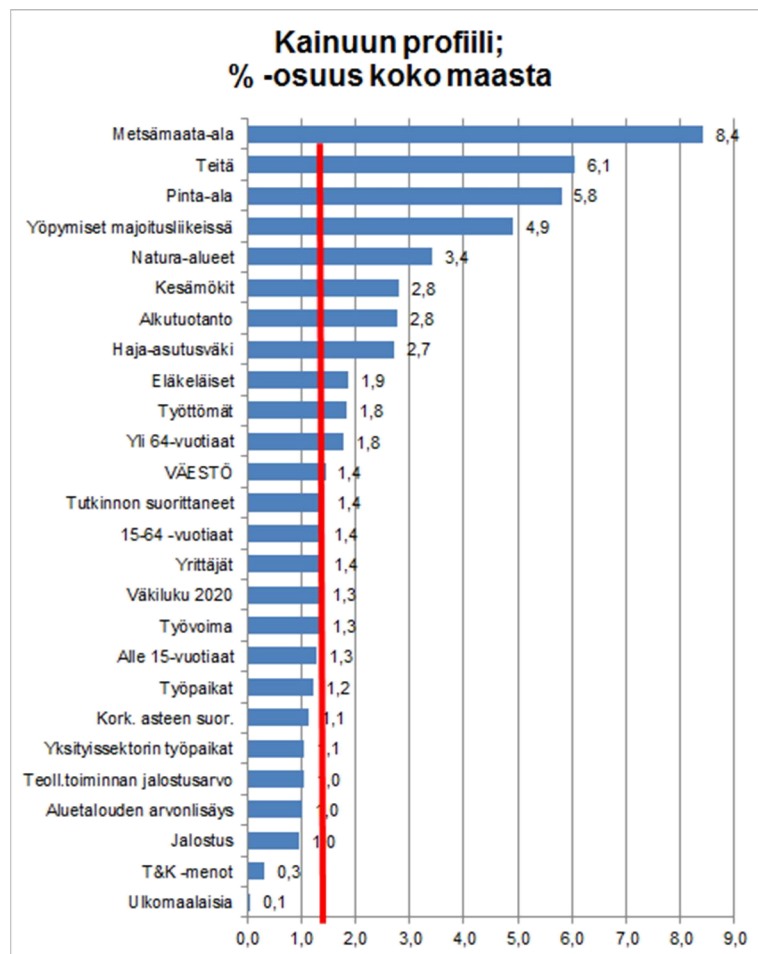
Elinkeinorakenteen monipuolistaminen ja uusien sekä kasvuhakuisten yritysten määrän kasvattaminen on välttämätön edellytys maakunnan kehittymiselle. Alueen väestöpohja ja aluetalouden pienuus on keskeinen resilienssiin vaikuttava tekijä. Kainuun alueprofiilissa korostuvat vahvuuksina luonto, tila ja fyysiset resurssit sekä infrastruktuuri, jotka luovat erinomaiset puitteet aluelähtöiselle omaehtoiselle kehittämiselle, erityisesti biotaloudelle, matkailulle ja kestäväälle kaivannaisalalle. Kainuu on pienyritysvaltainen, mikä parantaa alueen resilienssiä. Suuret yritykset ovat silti maakunnalle työllisyyden ja positiivisen väestökehityksen takia erityisen tärkeitä. Ilman vahvoja jalostusalan yrityksiä Kainuulla on riskinä taantua resurssiperiferiaksi, jonka potentiaalia ei kyetä itse hyödyntämään (ks. kuva 1). Kainuussa viime vuosikymmeninä tapahtuneet teolliset rakennemuutokset ovat vieneet kehitystä tähän suuntaan: alueelta on siirtynyt pois maidon, lihan ja puunjalostusta. Kainuun resilienssin vahvistamiseksi yksi tavoite on siten jalostusasteen nostaminen eri tuotantoketjuissa.

Toisaalta kuvan 1 profiilia voidaan tulkita myös niin, että se vaatii osaamis pohjan (osaavan työvoiman) ja yrittäjyyden sekä työpaikkojen intensiivistä kehittämistä ja saavutettavuuden sekä vetovoimaisen Kainuun vahvistamista, jotta ikääntyvän väestön palvelutarpeet voidaan hoitaa ja resurssien hyödyntämisessä sekä alueen elinvoiman ja kilpailukyvyyn vahvistamisessa onnistutaan.

Julkisen sektorin työpaikkojen osuus on suhteellisen suuri verrattuna yksityiseen ja erityisesti kuntasektori on korostunut, kun valtio on vähentänyt maakunnasta työpaikkoja jo pitkään – reilusti alle puoleen viimeisen 20 vuoden aikana. Julkisen sektorin toimijat ovat Kainuun sekä aluekehityksellisesti ja -taloudellisesti että palvelujen saavutettavuuden takia tärkeitä. Esimerkiksi Oulun yliopiston Opettajankoulutusyksikön lakkauttamisella on ollut hyvin monitahoiset kielteiset vaikutukset alueen elinvoimaan. Julkisen sektorin ”rakenteelliset muutokset” ovat lisäksi luonteeltaan peruuttamattomia ja mahdollisesti ”korvaavat toimet” ovat yleensä alimitoitettuja ja vaikutuksiltaan tilapäisiä.

Laajan, harvaan asutun alueen toisistaan etäällä sijaitsevat kuntakeskukset muodostavat myös omat selkeät työssäkäyntialueensa, mikä asettaa suuria haasteita alueellisen kehittämisen kohdentamiselle ja keinoille. Kajaanin lukuun ottamatta Kainuu koostuu pienistä suhteellisen etäällä toisistaan sijaitsevista työssäkäyntikeskuksista ja -alueista. Kontrasti keskuskaupunki Kajaanin ja muun maakunnan välillä on suuri, mikä näkyy maakuntakeskuksen suhteellisen korkeana koulutustasona, monipuolisena työpaikkatarjontana ja palveluina sekä suhteellisen voimakkaana pendelöintinä Kajaaniin.

Kainuussa on otettu opiksi vastoinkäymisistä. Kainuussa on vakiintunut ja toimiva malli äkillisiin rakenne-
muutoksiin reagoimisessa paikallisten keskeisten toimijoiden yhteistyöllä. Viimeksi toimintamalli on aktivoitu Talvivaaran kaivosyhtiöiden konkurssitilanteessa (marraskuu 2014).

Kuva 1. Kainuun maakuntaprofiili (eri piirteiden prosentiosuus koko maan määristä); tiedot vuosilta 2011–2015 (Tilastokeskus).

Resilienssi vaihtelee alueellisen näkökulman ja rajauksen mukaan

Erilaiset selvitykset ja tutkimukset vahvistavat tilannekuvaa siitä, että Kainuun aluetalouden, ja erityisesti Kehys-Kainuun, resilienssin osatekijät ovat heikkoja. Suomen seutukuntien taloudellinen kilpailukyky ja resilienssi-tutkimuksen (Karppinen & Vähäsantanen 2015) mukaan aluetaloudellisilla rakennetekijöillä on merkittävä rooli aluekehittämisen onnistumisessa. Tutkimuksessa on tarkasteltu muutosjoustavuutta seutukunnittain, mikä antaa perustan alueelliselle vertailulle. Tutkimuksessa koko maan 70 seutukuntaa on laitettu mitta-reiden mukaiseen paremmuusjärjestykseen. Kainuun seutukuntien (2 kpl) sijoittuminen tuloksissa antaa vertailutietoa alueen resilienssistä, myös Kainuun maakunnan sisällä.

Esimerkiksi seutukuntien **kilpailukykyindeksi, SEKKI** mittaa seuraavia alueellisia osatekijöitä:

- innovatiivisuus = alueen yritysten t&k -menot suhteessa alueen liikevaihtoon
- koulutustaso = korkeakoulututkinon suorittaneiden osuus
- teollisuusvaltaisuus = teollisuuden liikevaihdon osuus alueen liikevaihdosta
- yritysdynamiikka = aloittaneiden ja lopettaneiden yritysten yhteenlaskettu osuus alueen yrityskannasta
- työn tuottavuus = liikevaihto/ henkilötyövuosi
- työllisyys = työllisten osuus väestöstä 18–64

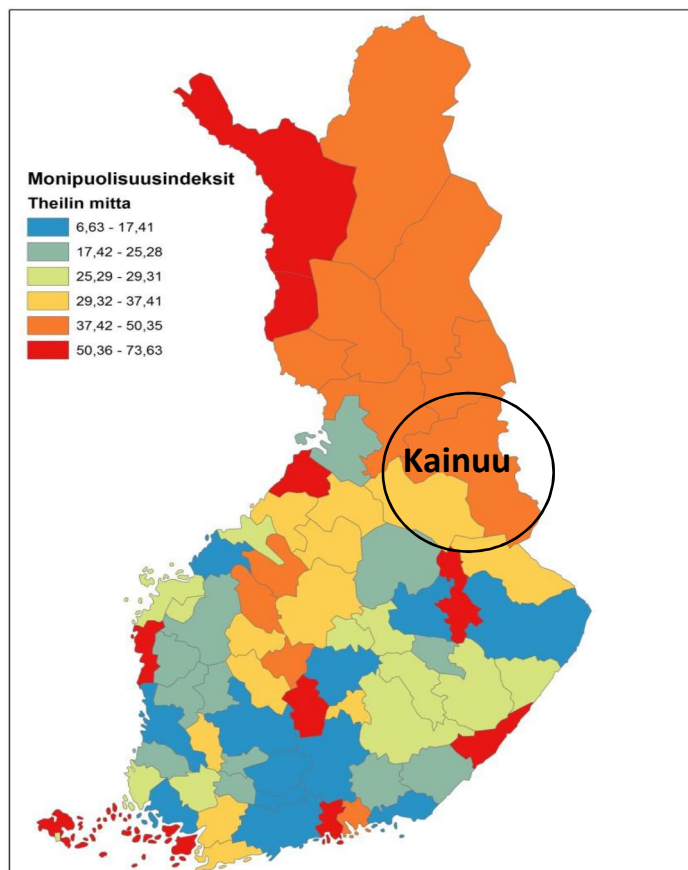
Seutukuntien kokonaiskilpailukyvyyn indeksi SEKKI lasketaan yllä esitettyjen osatekijöiden sijalukujen keskiarvona. Kajaanin kaupunkiseudun SEKKI-indeksi v. 2012 on 33 (kuuluu siis keskikastiin 70:n joukossa) ja Kehys-Kainuun seutukunnan indeksi on vastaavasti 65 (on siis maan heikoimpia). indeksi osoittaa, että kilpailukykyero monipuolisen maakuntakeskuskaupunkiseudun ja maaseutumaisen Kainuun välillä on erittäin suuri. Teollisen rakenteen monipuolisuus (tai pikemminkin yksipuolisuus) on Kainuun ja erityisesti syrjäisen maaseudun ongelma (seuraava kuva). Tämä edellyttää maakunnallisen, vahvasti strategisen ja ennakoivan sekä alueellisesti eriytetyn, varautumissuunnitelman laatimista ja toteuttamista.

Seutukunnan taloudellisen resilienssin resistenssiominaisuutta kuvataan myös toisen teollisen rakenteen monipuolisuusindikaattorin avulla (**HHI-indeksi, 2012**). Taloudellinen resistenssiominaisuus kuvaa, kuinka aluetalouden nykyinen elinkeinorakenne kykenee säilyttämään kilpailukykyä yleisestä taloudellisista häiriöistä huolimatta. Omissa väestökokoluokissaan (Kehys Kainuu 20 000–40 000 ja Kajaani 40 000–60 000) Kainuun seutukunnat ovat lähellä keskiarvoa, mutta kokonaisarviossa ne sijoittuvat seutukuntien vertailussa heikosti (Kajaani 28. ja Kehys-Kainuu 49. sekä koko Kainuun maakunta sijalle 13/19).

Tutkimuksessa esitetään seutukunnittainen **resilienssi-indeksi (SRI)** joka mittaa seutukunnan kykyä vastata ulkoisiin häiriöihin teollisen rakenteensa osalta. SRI-indeksi muodostuu seutukunnan teollisen rakenteen monipuolisuudesta, teollisuuden liikevaihdon osuudesta seutukunnan yritysten kokonaisliikevaihdosta, rakennemuutosalttiudesta (yrityskannan uusiutuminen) sekä maakunnan viennin osuutta maakunnan arvonlisäyksestä (ks. kuva 2, joka kuvaa samankaltaista ilmiötä).

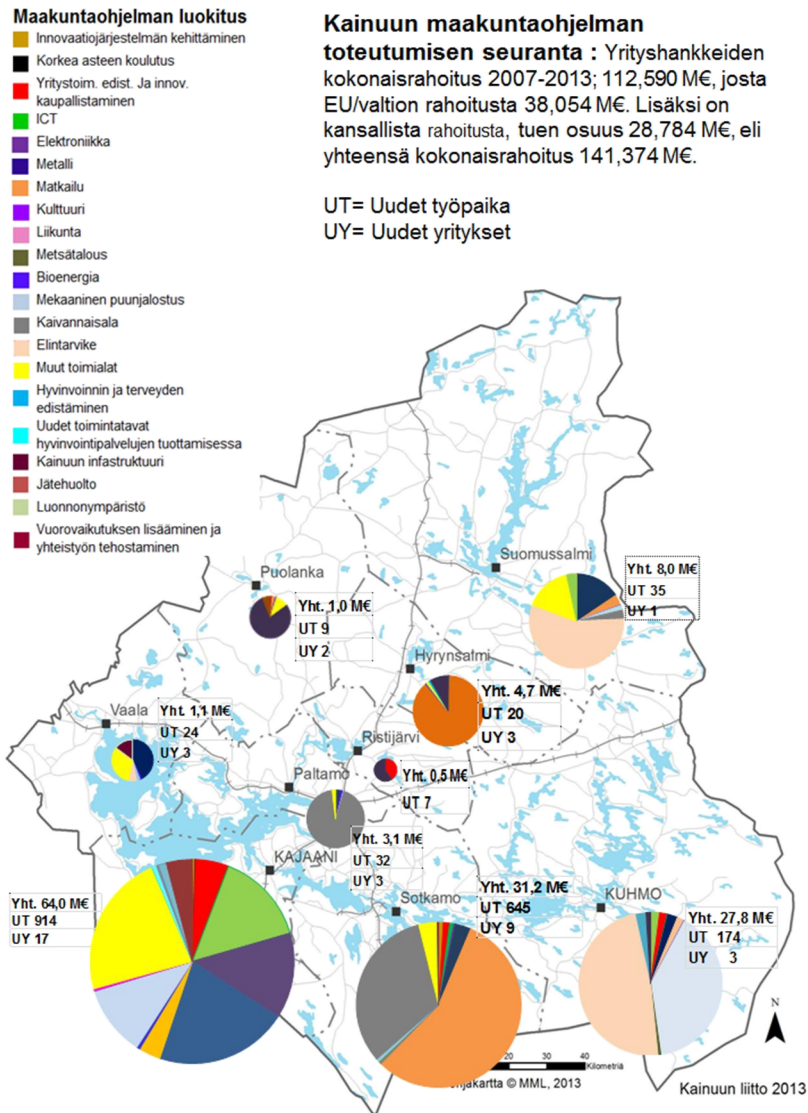
Yhteenvedona voidaan esittää taloudellisen resilienssin kokonaisindeksi (SRI), jota tulkitaan niin, että pieni järjestys arvo (välillä 1–70) kuvaa alueen kykyä vastata talouden nykyiseen ulkoiseen häiriöön – kuten talouskriisi – teollisen rakenteensa osalta niin, että kriisistä ei todennäköisesti synny muita alueita merkittävimpiä

dynaamisia, pitkän ajan negatiivisia vaikutuksia seutukunnan aluetalouteen. Tämän indeksin osalta Kajaanin seutu sijoittuu sijalle 35 ja Kehys-Kainuu sijalle 52. Myös Nordregion helmikuun puolivälissä julkistama pohjoismainen alueiden potentiaalin (indikaattoreina väestöä, työllisyyttä ja taloutta kuvaavat muuttajat) vertailu sijoitti Kainuun heikoimmaksi alueeksi, mikä kuvaa osaltaan myös alueen resilienssiä (www.nordregio.se/).

Kuva 2. Seutukuntien teollisen rakenteen monipuolisuutta kuvaava indeksi (Theilin mitta) – mitä pienempi arvo, sitä monipuolisempi alue (Karppinen & Vähäsantanen 2015).

Resilienssiä voidaan tarkastella myös kyvykkyytenä hyödyntää kehittämisspanoksia. Kuvan 3 perusteella tulkittuna Kainuun ja varsinkin reunakuntien resilienssiin vaikuttavana tekijänä on aluetalouden pienuus. Tarkastelemalla Kainuussa edellisellä ohjelmakaudella toteutettuja yritysinvestointeja voidaan arvioida resilienssin kehityssuuntia. Kajaani, joka edustaa lähes puolta Kainuun aluetaloudesta, on kehittymässä yritys-toiminnaltaan monipuoliseen suuntaan. Sen sijaan muissa kunnissa yksi tai korkeintaan kaksi elinkeinoalaa hallitsee tehtyjä investointeja. Kuitenkin voidaan myös nähdä, että Kainuussa kokonaisuutena resilienssi voi kehittyä parempaan suuntaan, sillä kunnittain vahvuudet vaihtelevat ja kokonaiskuva näyttäyty monipuolisenä. Huomattakoon, että kuvassa 3 ei ole mukana maatalousinvestoinnit, jotka keskittyvät erityisesti niihin kuntiin, joissa muu yritystoiminta on volyymiltään pientä.

Kuva 3. Yrityshankkeiden kokonaisrahoituksen 2007–2013 jakaantuminen Kainuussa kunnittain.

Kainuun aluetalouden kehityskuva keskeisten toimialojen osalta 2005–2014

Kainuun kärkitoimialojen liikevaihdon ja henkilöstön kehitys kuvaavat hyvin aluetalouden kehitystä ja sen iskunkestävyyttä sekä toimialojen erilaista roolia osana aluetaloutta.

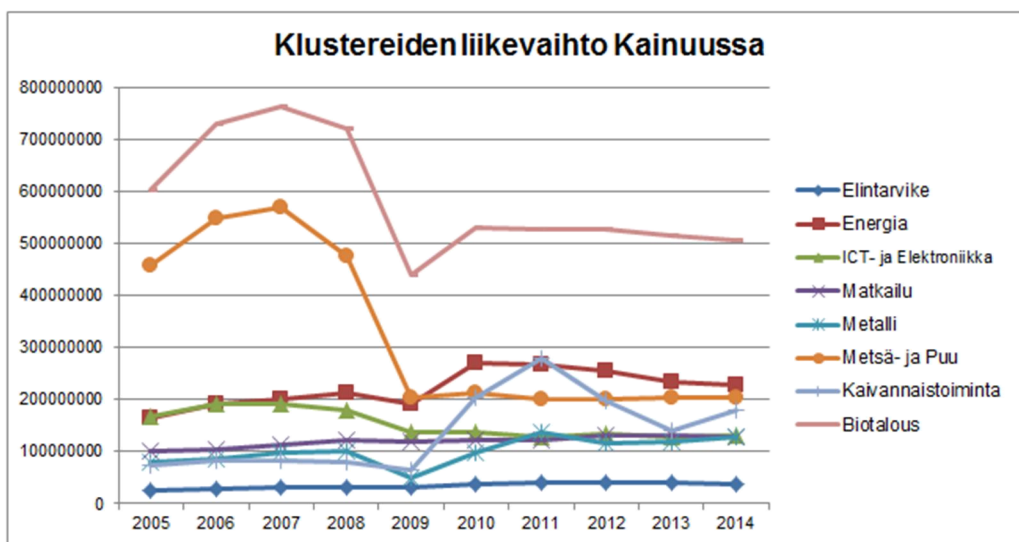
Biotalouden liikevaihto¹ oli Kainuussa vuonna 2014 yli 500 milj. euroa (kuva 4). Sen sijaan metsä- ja puuklusterin liikevaihto putosi UPM:n paperitehtaan lopettamispäätöksen myötä vuonna 2009 noin 200 miljoonaan euroon ja on sen jälkeen vuoteen 2014 asti pysynyt kutakuinkin samalla tasolla. Viimeisimmät (v. 2015)

¹ Tässä tarkastelussa käytetty liikevaihto sisältää sekä kotimaan että vientiliikevaihdon. Liikevaihtoon ei sisälly arvonlisäveroa. Tilastoinnissa käytetyllä henkilöstömäärällä tarkoitetaan yritysten kokopäivätyöllisten määrää kalenterikuukauden aikana. Esimerkiksi kaksi puolipäiväistä työntekijää vastaa yhtä kokopäivätyöllistä. Henkilöstömäärä kuvaa tehtyjä henkilötyövuosia eikä siis ole sama käsite kuin työpaikka. Henkilöstömäärä on yleensä alhaisempi kuin työpaikkojen määrä, koska osa-aikaistakin työtä tekevä henkilö muodostaa laskenallisesti yhden työpaikan.

yritysinvestointipäätökset ovat tuoneet aivan uusia avauksia metsäbiotalouteen: St1:n bioetanolitehdas, CrossLam (ristiinliimatut palkit) ja Elemetti Sampo (puurakennuselementit).

Energiaklusterin liikevaihto on pysynyt tasaisesti yli 200 milj. euron koko 2010-luvun. Myös kaivannaistoiminta nousi 2011 energiaklusterin tasolle ohi metsän ja puun, mutta on sittemmin painunut reilusti näiden alapuolelle. Vuonna 2011 kaivostoiminnan liikevaihto oli korkeimmillaan Kainuussa, miltei 300 miljoonaa euroa. Vuoteen 2011 mennessä se laski lähelle 100 milj. euroa, mutta on sen jälkeen elpynyt. Kaivannaistoiminnan kehityksessä näkyvät Talvivaaran vaikeudet. Talvivaaran tuotantoyhtiö, Talvivaara Sotkamo Oy, ajautui marraskuussa 2014 konkurssiin. Valtion perustama Terrafame osti kaivoksen ja sen liiketoiminnan Talvivaara Sotkamon konkurssipesältä elokuun 2015 alussa. Malminlouhinta alkoi syyskuun alussa miltei kahden vuoden tauon jälkeen ja kaivoksen tuotanto on nousemassa suunnitellulle tasolle. Kaivoksen ylösajo on edennyt suunnitelmien mukaisesti, mutta nikkelin markkinahinta on pysynyt oletettua alhaisempana. On huomattava, että lisärahoitustarpeen mahdollisuutta ei ole suljettu pois missään vaiheessa. Tavoitteena on alusta saakka ollut myös yksityisen rahoituksen saaminen kaivokseen, mitä ei vielä ole saatu varmistettua. Yksityisen rahoituksen hankintaan vaikuttaa ratkaisevalla tavalla mm. Vaasan hallinto-oikeudessa edelleen harkinnassa oleva päätös Nuasjärven purkuputken käytöstä.

Matkailun liikevaihto on pysynyt noin 100 milj. euron tasolla koko 2000-luvun alalle tehdyistä investoinneista huolimatta (kansainvälisessä matkailussa viime aikainen venäläisten määrän romahdus näkyy). Tulevien investointien uskotaan kääntävän tilanteen. Mm. Vuokattiin suunnitellaan 100 milj. euron investointeja vuosina 2005–2020. Kainuun matkailun ympärivuotisuudesta johtuvia vahvuuksia ovat alan tasainen kehitys – niin liikevaihdossa kuin henkilöstömäärässäkin – sekä sen tuottamat laajat hyödyt toimialueensa talouteen ja palvelujen tarjontaan.

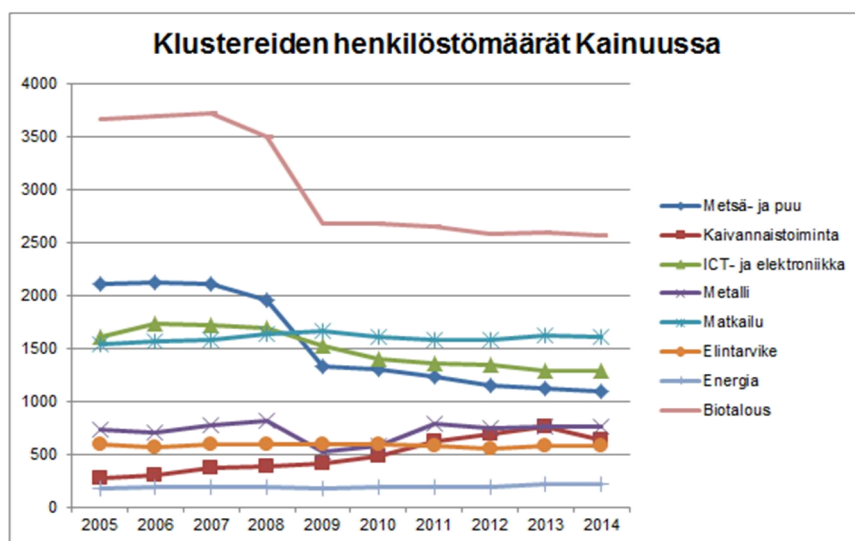
Kuva 4. Klustereiden liikevaihdon kehitys Kainuussa 2005–2014 (euroa).

Liikevaihto kehittyi Kainuun maakunnassa vuoden 2015 tammi–kesäkuussa suotuisasti ainoastaan elintarvikeklusterissa, jossa lisäystä edellisvuodesta kertyi 12,1 prosenttia. Venäjä-pakotteet eivät maatalouden aseman vaikeutumisesta huolimatta näkyneet koko elintarvikeklusterin kehityksessä. Samaan aikaan muiden toimialaklustereiden liikevaihdon kehitys oli laskusuuntaista: energiaklusterin liikevaihto laski 3,6, mat-

kailuklusterin 2,2 sekä metsä- ja puuklusterin 4,0 prosenttia edellisvuoden tammi–kesäkuusta. Metalliklusterin liikevaihto laski samalla ajanjaksolla 39,5 ja kaivannaistoiminnan peräti 52,6 prosenttia.

Henkilöstömäärän kehitys klustereittain täydentää aluetalouden kuvaa (kuva 5). Biotalous- ja elintarvikkeiden henkilöstömäärä on ollut 2000-luvulla Kainuussa parhaimmillaan vuonna 2007 noin 3 700, mutta on sittemmin laskenut reiluun 2 500. Henkilöstömäärän lasku biotaloudessa ei ole täysin seurannut paperitehtaan lähdön aiheuttamaa metsä- ja puuklusterissa tapahtunutta romahdusta, vaan muiden alojen avulla biotalouden henkilöstömäärän kehitystä on onnistuttu tasaamaan. Metsä- ja puuklusterin henkilöstömäärä on vähentynyt kymmenessä vuodessa noin tuhannella. Vuonna 2014 alan henkilöstömäärä oli noin 1 100. Biotalous- ja elintarvikkeiden klusteritar- kastelusta puuttuu luontomatkatilä, jota tarkastellaan osana matkailuklusteria.

Matkailu sekä ICT- ja elektroniikkaklusteri ovat Kainuussa merkittäviä työllistäjiä. Enimmillään matkailun henkilöstömäärä oli vuonna 2006 runsas 1 700, josta se on laskenut noin 1 300:aan vuonna 2014. ICT- ja elektroniikkaklusteri henkilöstömäärä oli vuonna 2005 runsas 1 500 ja vuoteen 2014 se oli noussut 1 600. Metalliklusterin henkilöstömäärä on vuonna 2014 runsas 760. Kainuun kaivannaistoiminnan henkilöstömäärä kasvoi vuodesta 2005 vuoteen 2013 railakkaasti. Vuonna 2005 henkilöstömäärä oli noin 280, vuonna 2013 noin 766 ja vuonna 2014 noin 630. Elintarvikkeiden henkilöstömäärä on pysynyt viimeisten kymmenen vuoden ajan melko vakaana. Enimmillään alan henkilöstömäärä oli vuonna 2007 noin 600 ja vuonna 2014 noin 580. Liikevaihdoltaan suuren energiaklusterin henkilöstömäärä on alhainen: alalla työskenteli vuonna 2014 noin 220 henkilöä. Energiaklusterilla tuulivoiman tulevat investointimahdollisuudet ja metsäbiotalouden kasvuun liittyvä energiatuotanto (liikennebiopolttoaineet ja CHP) voivat avata mittavastikin uusia työpaikkoja.

Kuva 5. Klustereiden henkilöstömäärän kehitys Kainuussa 2005–2014.

Henkilöstömäärän kehitys oli myönteistä Kainuussa vuoden 2015 tammi–kesäkuussa ICT- ja elektroniikka-klusterissa, jossa henkilöstömäärä nousi 1,9 prosenttia vuotta aiemmasta. Energiaklusterissa henkilöstömäärän kehitys pysyi edellisen vuoden tasolla. Elintarvikkeiden klusterissa vähennystä tammi-kesäkuussa 2015 oli 3,3 prosenttia, matkailuklusterissa 4,8, metalliklusterissa 6,1, metsä- ja puuklusterissa sekä kaivannaistoiminnassa molemmissa 6,1 prosenttia.

Johtopäätöksiä:

Kainuun elinkeino- ja aluerakenteelliset lähtökohdat kestää shokkeja ovat tilastojen ja resilienssitutkimusten valossa heikot, erityisesti Kehys-Kainuun osalta. Muutosjoustavuus on luonnollisesti heikko pienillä talousalueilla ja erityisesti harvan asutulla maaseutualueilla, joilla aluetalous rakentuu, Kainuussakin, muutaman valikoidun vahvuuden varaan. Tämä näkyy myös kehittämisresurssien allokoitumisessa siten, että monipuoliset kaupunkiseudut hyötyvät niistä eniten – ja näin niiden suhteellisen vahva resilienssi vahvistuu kehittämistyön kautta entisestään. Endogeeninen, alueen omiin vahvuuksiin perustuva, aluekehittäminen vaatii samalla sekä resurssien tehokasta ja innovatiivista hyödyntämistä että hyödyntämisen monipuolista mahdollistamista (edellytysten luontia) – erityisesti osaamisen ja infran kehittämisen kautta. Haastavasta toimintaympäristöstä huolimatta Kainuun edellytykset selvittää nopeasti ja ketterästi eteen tulevia ongelmia ovat kokemusten perusteella hyvät. Tämä johtuu pienessä maakunnassa maakuntatasolla hyvin toimivasta ennakointi- ja suunnittelujärjestelmästä, hyvästä yhteistyöstä, vastuullisesta toimintakulttuurista, erittäin vahvasta paikallistuntemuksesta sekä korkeasta sosiaalisesta pääomasta. Instituutiot ja kehittämistyötä tukevat infrastruktuurit ovat Kainuussa toimivia.

Kainuun luontaisiin vahvuuksiin perustuvien kärkitoimialojen kirjo on suhteellisen monipuolinen ja liikevaihdon kehitys on ollut viimeiset kaksi vuotta melko tasaista. Tosin kaivannaistoiminta on heilahdellut jyrkästi Talvivaaran toimintamuutosten mukana. Toimialoilla ei vielä nähty suurta kasvua. Sitä on kuitenkin odotettavissa esimerkiksi biotalouteen St1 Renforssin rantaan Kajaaniin tai Cross-Lamin ja Elementti Sammon Kuhmoon tekemien investointien päästessä koko kapasiteetin laajuiseen tuotantoon. Myös kaivannaistoinnissa on suunnitteilla isoja teollisia investointeja – Sotkamon hopeakaivos ja Kajaanin Otanmäen kaivos. Rahoituksen suurin kynnyks liittyy taloussuhdanteisiin eli globaaliin talouslamaan ja siitä johtuvaan alhaiseen metallien hintatasoon. Nämä teolliset investoinnit kasvattavat merkittävästi toimialojen liikevaihtoa ja henkilöstömäärää. Biotalous on monia toimialoja, kuten maa- ja metsätalous ja uusiutuva energia, yhteen kokoavana klusterina henkilöstömäärältään ja liikevaihdoltaan Kainuun suurin elinkeinoklusteri. Biotalousjälkeen merkittävimmät työllistäjät Kainuussa ovat matkailu-, ICT ja elektroniikka- sekä metsä- ja puuklusteri. Energiaklusteri on henkilöstömäärältään pieni, mutta liikevaihdoltaan toiseksi suurin. Miltei samalle tasolle liikevaihdossa energian kanssa yltää metsä- ja puu- ja hieman sen alapuolelle jää kaivannaisklusteri.

UPM:n paperitehtaan lakkauttaminen 2008 sekä Talvivaaran kaivoksen viime vuosien vaikeudet alleviivaavat Kainuun talousalueen riippuvuutta yksittäisistä suurista teollisista työntajista. Paperitehtaan lakkauttamisen aiheuttama rakennemuutos Kainuussa hoidettiin esimerkillisesti yhteistyössä ministeriöiden kanssa kehittämällä Renforssin teollisuusalueelle sama määrä työpaikkoja, kuin sieltä paperitehtaan mukana lähti. Alueen haavoittuvuutta ja riippuvuutta isoista työnantajista murretaan elinkeinoelämää vahvistamalla ja monipuolistamalla. Tämä tehdään erityisesti Kainuun maakuntaohjelmalla ja sitä toteuttavilla erillisstrategioilla, kuten biotalousstrategialla ja älykkään erikoistumisen strategialla.

Suomen talouskasvun perustekijöistä (biotalous, cleantech ja digitaalisuus) löytyy kainuulaisia painotuksia, jolloin Kainuun kehittämistoimet painotetaan luovasti alueellisten erityispiirteiden mukaan. Elinvoimainen ja uudistuva elinkeinoelämä ja sen kärkialat (Matkailu ja palvelut, Teknologia-alat, Biotalous ja Kestävä kaivannaistoiminta) on vahva kehittämisen painopiste varautumisessa tuleviin, nopeastikin esiin nouseviin haasteisiin. Klusteripohjaisen kehittämisajattelun rinnalla on syytä aktiivisesti hakea uusia kasvun mahdolli-

suuksia myös uudenaikaisista ”toimialakombinaatioista” ja verkostoista – kansainvälistämällä ja rakentamalla kehittämissyhteistyötä myös alueen ulkopuolelle – biotalous on tässä erityisesti avainasemassa.

3 Riskialueiden ja -toimialojen tunnistaminen sekä suunnitelma riskeihin varautumiseksi

Kainuussa keskeisiä ennakoitavissa olevia rakennemuutosriskejä ovat:

1. suurten tuotannollisten yritysten vaikeudet ja alasajouhkat (joista tunnettu esimerkki on Talvivaaran kaivos)
2. julkisten organisaatioiden ”rakenteellisen kehittämisen” luomat uhkat ja epävarmuus
3. koulutuspalveluiden, varsinkin korkeakoulutuksen (KAMK) alueen kannalta vahingollisen kapea-alaistumisen riski (yliopistokoulutuksessa riski realisoitui, kun alueella loppui pysyvä yliopistollinen perustutkintokoulutus Oulun yliopiston lakkautettua opettajan koulutuksen Kajaanissa vuonna 2013); alueen tutkimuslaitosten ja muiden T&K&I -toimijoiden rahoituksen kapea-alaisuus ja riippuvuus ulkopuolisesta projektirahoituksesta
4. alueen saavutettavuuteen liittyvät yllättävät muutosuhkat ja jatkuvuuden epävarmuus.

ERM-suunnittelu ja varautuminen eivät poista kokonaan tarvetta äkillisen rakennemuutoksen tilanteissa toteuttaa nopeita ”vastatoimia” eli ÄRM-erillistoimenpiteitä, kuten aiemmissa vastaavissa tilanteissa on tehty.

Kainuun varautumissuunnitelmassa tavoitteena on kehittää Kainuun aluetalouden rakenteen muutosjoustavuutta niin, että

- vahvoja kehittyviä toimialoja ja klustereita on useita
- yritys rakenne on monipuolinen ja kasvuhakuinen
- koko aluetalouden uudistumiskyky on hyvä.

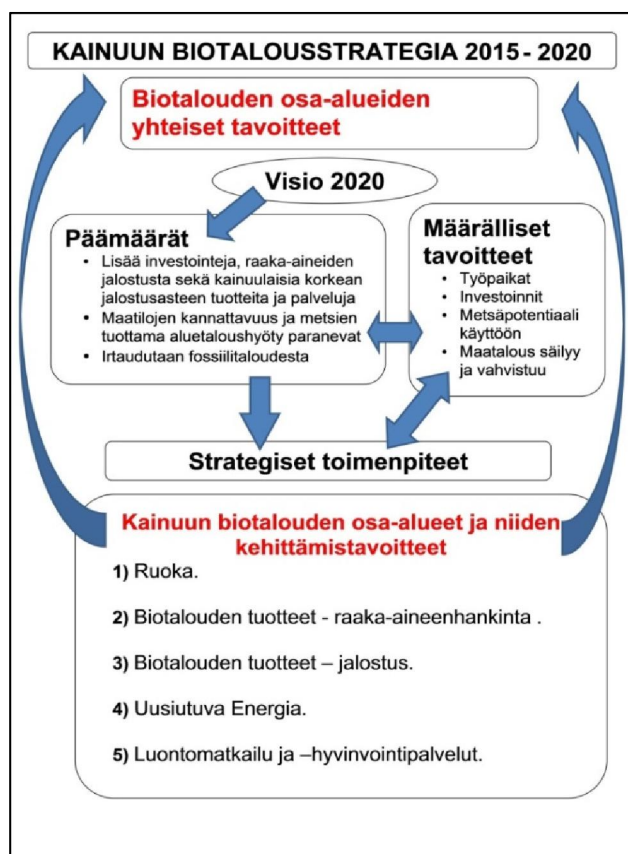
Kainuun kasvunäkymät ovat valtakunnallisten elinkeinopoliittisten linjausten kanssa hyvin yhdensuuntaisia (vrt. edellinen luku). Perustellusti voidaan väittää, että resilienssiä vahvistavia kasvupolkuja löytyy kaikilta Kainuun vahvuusaloilta.

Ennakoivaa rakennemuutosta, kilpailukykyä sekä alueen resilienssiä tukee parhaiten ja kattavimmin Kainuun **älykkään erikoistumisen strategia**, jonka kärjiksi valitut toimialat ovat 1) ICT ja tietojärjestelmät ja näistä mittaustekniikka, pelit ja simulaattorit sekä data-keskustoiminta ja data-keskusekosysteemit, 2) luonnonvara-ala, josta keskitytään kestäväen kehityksen mukaisen kaivannaisalan ja biotalouden kehittämiseen sekä 3) terveys- ja hyvinvointiteema, jossa keskitytään aktiviteettimatkailuun sekä ravitsemus-, terveys- ja liikuntainnovaatioihin (ks. kuva 6). Läpileikkaavina teemoina älykkään erikoistumisen strategiassa ovat 1) mittaustekniikan sekä peli- ja simulaattoritekniikan sovellusten kehittäminen ja hyödyntäminen valituissa painopisteissä, 2) uusien kone- ja metalliteollisuuden ratkaisujen, sovellusten ja tuotteiden luominen erityisesti kaivannaisalan ja biotalouden tarpeisiin 3) biotalouden uusien sovellusten kehittäminen sekä 4) investointien, yritysten, osaamisen ja teknologian saaminen alueelle. Läpileikkaavina teemoja tavoitellaan kaikkien älykkään erikoistumisen painopisteiden toteuttamisessa.

KAINUUN ÄLYKKÄÄN ERIKOISTUMISEN PAINOTUKSET		
ICT JA TIETOJÄRJESTELMÄT 1) MITTAUSTEKNIikka 2) PELIT JA SIMULAATTORIT 3) DATA-KESKUS > Datakeskusekoysteemit	LUONNONVARAT 1) KAIVANNAISALA > Green mining > Prosessi- ja ympäristösovellukset 2) BIOTALOUS > Biojalostus > Bioenergia > Puutuoteteollisuus /puurakentaminen	TERVEYS JA HYVINVOINTI 1) AKTIVITEETTI-MATKAILU 2) RAVITSEMUS-, TERVEYS- JA LIIKUNTAINNOVAATIOT
MITTAUSTEKNIikka		
PELITEKNOLOGIA (pelien hyötysovellukset) JA SIMULAATTORIT		
KONE- JA METALLITEOLLISUUDEN UUDET RATKAISUT JA SOVELLUKSET		
BIOTALOUDEN UUDET RATKAISUT JA SOVELLUKSET		
INVESTOINTEJA, YRITYKSIÄ, OSAAMISTA JA TEKNOLOGIAA ALUEELLE		

Kuva 6. Kainuun älykkään erikoistumisen painotukset: valitut toimialat ja läpileikkaavat teemat.

Kainuun monipuoliset luonnonvarat luovat monella tapaa alueen elinkeinoelämän perustan ja samalla vahvistavat alueen resilienssiä. Tämä on otettu lähtökohdaksi Kainuun biotalousstrategiassa (ks. <http://kuiskintaa.fi/kainuun-biotalousstrategia-2015-2020/>). Kainuun vesistöjä, metsiä ja pelloja hyödynnetään laajasti tuotteiden ja palvelujen raaka-aineina. Kainuun biotalouden elinkeinolliset osa-alueet ovat kansallisen biotalousstrategian mukaiset (ks. kuva 7). Kainuussa keskitytään metsiin ja puuhun sekä maatalouteen (ruoan tuotantoon) ja maaseutuun liittyvien raaka-aineiden pää- ja sivuvirtojen sekä kiertotalouden innovointiin ja tuotteistamiseen uusiksi biotalouden palveluiksi ja tuotteiksi.

Kuva 7. Kainuun biotalousstrategian 2015 – 2020 rakenne.

Kainuun biotalousstrategiassa 2015–2020 on strategisia toimenpiteitä, jotka vaikuttavat laajasti koko Kainuun aluetalouden resilienssiin ja joiden toteuttamiseen AIKO-rahoitus on hyvä instrumentti.

Kainuun biotalousstrategialla tavoitellaan sitä, että raaka-aineiden jalostus Kainuussa lisääntyy, tuotteiden ja palvelujen jalostusaste nousee, kainuulaisten maatilojen toiminnan kannattavuus paranee, maakuntaan saadaan teollisia investointeja ja yritykset kykenevät entistä paremmin vastaamaan biotalouden tuomiin uusiin mahdollisuuksiin. Kehittämistyöllä luodaan tuloksellisia biotalouden toimintaympäristöjä (liiketoiminnan ekosysteemejä), joissa paikalliset yritykset, tutkimus- ja kehittämisorganisaatiot sekä julkisen hallinnon organisaatiot tekevät tiivistä yhteistyötä.

Biotalousstrategialla tavoitellaan Kainuuseen vuoteen 2020 mennessä vähintään kahta teollista investointipäätöstä (uusi biotuotetehdas ja biotalouden tuotteita jalostavan teollisen tuotantolaitoksen laajentaminen). Samoin Kainuun talousmetsien kestävä hakkuusuunnite tulee saada täysimääräisesti toteutettua. Edelleen biotalousstrategian tavoitteena on luoda edellytykset yhteensä 2 300 uuden työpaikan syntymiselle Kainuuseen. Tavoitteen saavuttaminen edellyttää biotalouden teollisten investointien toteutumista. Mikäli teolliset investoinnit eivät toteudu tavoitellusti, on kuitenkin tärkeää saada Kainuun talousmetsien kestävä hakkuusuunnite toteutettua, koska hakkuusuunnitteen toteutuessa puunhankintaan syntyy 1 000 uutta työpaikkaa (nämä työpaikat ovat mukana aiemmin mainitussa 2 300 työpaikan tavoitteessa).

Suurelta osin Kainuun biotalous liittyy metsävarojen alhaiseen käyttö- ja jalostusasteeseen (ks. myös Kainuun metsäohjelma 2016–2020). Vaikuttavuuden näkökulmasta Kainuussa priorisoidaan biojalostamisen ja -osaamisen keskittymien ja teollisten symbioosien rakentamista esim. Kajaaniin tulevaan St1-investointiin integroituna. Teollisten symbioosien ja -verkostojen malli on laajenemassa myös Kuhmon Kantolan teollisuusalueen ja Puolangan biokeskuksen suunnitelmien toteutuessa.

Puuraaka-aineen teollisen käytön ja aluetaloudellisten vaikutusten lisäämiseksi uuden jalostuskapasiteetin saaminen on peruskysymys. Kainuun liitto ja maakunnallinen elinkeino-yhtiö Kainuun Etu Oy ovat selvittäneet Kainuun biotuotetehtaan konsepteja ja raaka-aineen riittävyttä. Tältä pohjalta uuden teollisen investoinnin saamista Kainuuseen on jatkettu perustamalla kehitys-yhtiö, KaiCell Fibers, jonka tehtävänä on potentiaalisten investoijien kartoitus ja investointipäätöksen aikaan saaminen.

Biotalousinnovaatiotoiminta tuottaa jatkuvasti uusia innovaatioita ja tuotteita. Kainuussa lisätään valmiutta uusien biotalouden tuotteiden, toimintamallien ja palvelujen kehittämiseen vahvistamalla biotalouden T&K&I-toimintaa ja koulutusta sekä rekrytoimalla saamalla osaajia ja investointeja maakuntaan. Biotalousinnovaatiotoiminnan kehittämiseen ja uusien avustusten mahdollistamiseen synergioiden selvittämiseen AIKO-rahoitus on mahdollinen lisäinstrumentti, rakennerahastohankkeiden lisäksi. Edellä kuvattuihin älykkään erikoistumisen ja biotalouden painotuksiin liittyviin selvityksiin tai komission erillis- ja puiteohjelmiin kohdistuvien rahoitushakemusten valmisteluun voidaan myöntää AIKO-rahoitusta Kainuulaisille toimijoille.

Puurakentamiseen liittyvillä hankkeilla on myös biotalouteen liittyvät vaikutukset. Puurakentamisen pilotti- ja hyödyntämiskohteiksi Kainuussa on tarjolla useita hankkeita: Kuhmon puukoulu, matkailurakentaminen (esim. Vuokatin Itärinteet), tuulivoimalat, Kajaanin kerrostalot sekä puurakentamisen hyödyntäminen alueen suurimmassa rakennushankkeessa, Kainuun uudessa sairaalassa (noin 120 milj. euron investointi). Näiden investointien vauhdittamisvipuna on AIKO-rahalle käyttöä, mikäli nykyiset rahoitusinstrumentit eivät ole riittävän joustavia.

Kajaanissa toimii ICT-alan osaamiskeskittymä DIGITICE Finland -klusteri, jonka toiminta rakentuu uusien ekotehokkaiden datapalvelinkestusten ympärille. Renforssin Rannan alue on kansainvälisesti kilpailukykyinen datapalvelinkestusten etabloitumiskohde, jonka kehittäminen vaatii välillä nopeita ja ketteriä avauksia, jotta kriittiset hetket voidaan hyödyntää. Alueella toimii kaksi datapalvelinkestusta: CSC (korkeakoulujen supertietokone) ja HermanIT. Lisäinvestointien saamiseksi ICT-alalle on tehty määrätietoista markkinointityötä (ks. <http://www.investinkainuu.com/>). Kainuun sijaintipaikkaetuna ovat uusiutuvan energian saanti, kylmän ilmaston jäähdytysedut ja varmat tiedonsiirron verkostot.

Kainuun matkailuelinkeinon kasvu on ollut tasaista ja maakuntaohjelmassa vuotuinen kasvutavoite on 5 %. Se merkitsee ohjelmakaudella noin 250 000 lisäyöpymistä nykyiseen noin 1 miljoonaan yöpymiseen ja noin 200 uutta työpaikkaa. Kainuun matkailun vetovoiman lisäämiseksi ja resilienssin vahvistamiseksi on tarpeen kehittää, Vuokatin matkailukeskuksen lisäksi, erikokoisia ja eri profiilin omaavia matkailukeskuksia. Matkailun kansainvälistyminen edellyttää laadullisesti kansainvälisen tason matkailutuotteita sekä kansainvälistä markkinointi- ja myyntityötä. Tällä osa-alueella tarvitaan uusia yhteistyöavauksia, joita AIKO-rahoituksella voidaan käynnistää ja vauhdittaa. Matkailun kasvu lisää monenlaista yritystoimintaa ja yritysten liikevaihtoa, luo uutta työtä ja sillä suuri merkitys koko alueen saavutettavuuden (liikenneyhteyksien toimivuuden) kannalta.

Aluetaloudellisen merkityksen ja ympäristöturvallisuuden näkökulmasta kaivostoiminnan jatkuminen Talvivaarassa Terrafamen toimintana on Kainuun aluetaloudelle erinomainen vaihtoehto. Talvivaara on edelleen Kainuun suurin tuotannollinen työnantaja, jonka työllistävyys voi edelleen kasvaa. Sillä on myös huomattava merkitys alueen pk-yrityksille alihankintojen ja -urakoiden kautta. Kainuun kaivosalan kehittämisessä priorisoitava hanke on Sotkamo Silver AB:n kaivoksen käynnistäminen. Myös kaikkien kaivannaisalan pienten yrityshankkeiden (kiven jalostus) vauhdittaminen on tarpeen, jotta alan muutosherkkyys vähenisi. Paikallisten keinot näissä rajoittuvat edunvalvontaan sekä uusien avauksien ja pilottien tukemiseen ns. siemenrahoituksiin, joissa AIKO-rahoituksella voi olla oma roolinsa.

Johtopäätöksiä:

Ideana on, että viisailla AIKO-avauksilla edistetään erityisesti tässä luvussa esiin nostettuja investointeja ja tuetaan aluetalouden kasvua, työllisyyttä sekä edistetään paikallisten innovaatioiden syntyä ja läpimurtoja – strategisesti viisaasti ja koko laajaa maakuntaa tukien ja sen iskunkestävyyttä vahvistaen. Keskeisimpiä strategisia välineitä rahoituksen suuntaamisessa on Kainuun älykkään erikoistumisen strategia sekä biotalousstrategia ja niissä erityisesti:

1. Yritysten toiminnan jatkuvuuden turvaaminen, yritysten vienti- ja markkinointiosaamisen vahvistaminen koulutuksella ja tukitoiminnalla sekä uusien yritysten ja investointien saaminen alueelle
2. Biotalousalueen kainuulaiset uudet avaukset, toimialojen yhteistyön lisääminen uusien biotalouden tuotteiden, palvelujen ja innovaatioiden kehittämisessä, teollisten toimintaympäristöjen kehittäminen sekä uusien toimijoiden saaminen jalostamaan luonnonvaroja mahdollisimman korkean jalostusasteen tuotteiksi ja palveluiksi Kainuussa
3. Biotalousalueen osaamis- ja koulutustarve-ennakoinnin tulosten perusteella turvataan ammattitaitoisen työvoiman saatavuus: rekrytoimalla biotalouden osaajia maakunnan ulkopuolelta, kouluttamalla riittävästi osaajia ammatillisessa koulutuksessa ja korkea-asteella (nuorisoasteella ja aikuiskoulutuksessa) ja vastaamalla akuuttiin työvoimapulaan muuntokoulutuksella.

4. Matkailun monipuolinen ja uudenlainen tuotteistus sekä kansainvälinen markkinointi ja myynti
5. ICT ja tietojärjestelmien kainutlaatuiset avaukset sekä mittaustekniikan ja peli- sekä simulaattoritekniikan sovellusten kehittäminen uusille toimialoille
6. Kestävä kaivannaistoiminta – erityisesti uudet kohteet ja avaukset sekä kaivostoiminnan tuotantoprosessien hallinnan ja osaamisen kehittäminen

4 AIKO-rahoituksen käyttö Kainuussa

Kainuun AIKO-rahoitus pohjautuu valtakunnallisiin alueiden kehittämisen painopisteisiin, omaan maakuntaohjelmaan sekä sen älykkään erikoistumisen strategiaan. Tämän varautumissuunnitelman resilienssianalyysin pohjalta on edellä valittu kriittiset kehittämisen painotukset. Valituilla kehittämistoimenpiteillä tavoitellaan uutta, kestävään kehitykseen perustuvaa kasvua mahdollistamalla alueen älykkään erikoistumisen strategian uudet toteutusavaukset siten, että alueen resilienssi paranee. On huomattava, että valtakunnallinen t&k-rahoitus ei tue Kainuussa älykkään erikoistumisen mukaista kehitystä, sillä se on valtakunnallisesti kilpailtua rahoitusta, johon alueellisten painotusten ei anneta vaikuttaa. Alueellinen erikoistuminen voi tukeutua lähinnä maakuntaohjelman ohjaamiin rakennerahastoinstrumentteihin sekä alueen toimijoiden omiin strategisiin valintoihin, esimerkiksi alueelliseen korkeakoulustrategiaan.

Kainuun AIKO-rahoitus täydentää varsinaisiin rahoitusohjelmiin ja instrumentteihin sitomattomana, ketteränä rahoitusvälineenä muita rahoitusvälineitä – paikaten käytössä olevien kehittämisrahoitusten katvealueita pienimuotoisilla, ketterillä ja nopeilla avauksilla. Maakunnan kehittämisrahojen loputtua Kainuussa on valmisteltu Kainuun liiton hallinnoitavaksi tarkoitettua ns. tulevaisuusrahastoa, jonka käyttötarkoitus liittyy juuri edellä kuvattuun tarpeeseen: joustavaan ja nopeaan täsmärahoitusta tarjoavaan instrumenttiin.

Eryityisesti älykkään erikoistumisen kärkialojen kehittämisessä hyödynnetään ennakoivan rakennemuutoksen ideaa, jonka mukaisesti vahvistetaan resilienssiä, rakennemuutoksen hallintaa ja elinkeinojen uudistamista koko Kainuussa. Kainuun **ennakointiverkosto ja ennakointiryhmä** seuraavat maakuntaohjelman toteutusta ja ennakointiryhmä kokoaa Kainuun liiton johdolla systemaattisesti tulevaisuuden heikkoja signaaleja ja megatrendien ilmenemismuotoja maakunnassa sekä tekee niistä toimenpide-esityksiä. Näitä ennakkoinnin havaintoja ja toimintasuosituksia esitellään **maakuntajohtajan** johdolla Kainuun maakuntahallitukselle ja MYR:lle, joiden linjausten mukaan voidaan käynnistää suositusten edellyttämiä toimenpiteitä. Näihin ennakoivan rakennemuutoksen mukaisiin uusiin avauksiin ja kokeiluihin tullaan käyttämään tätä rahoitusinstrumenttia.

Kainuussa AIKO-rahoitus käytetään joustavasti ja kevyesti hallinnoitavana siemenrahoituksena tai esiselvitystyyppisenä rahoituksena edellä mainituille painopisteille – erityisesti ennakkoinnin ja seurannan sekä arvioinnin kautta painopisteillä havaittuihin kriittisiin kehityksen murroskohtiin. Kevyt hallinnointi tarkoittaa sitä, että AIKO-rahoitusta voidaan, **MYR:n ja maakuntahallituksen strategisen linjauksen mukaan**, myöntää **maakuntajohtajan päätöksellä** nopeasti (nopeutetulla valmistelulla) relevanttien kehittämiskohteiden rahoittamiseen. (Tarvittavat myöntövaltuudet ovat johtosäännöissä jo nyt olemassa ja niitä voidaan tarkistaa toimivammaksi tarvittaessa nopeasti. Myös rahoituksen myöntökriteerit, seuranta ja hallinnointi tarkennetaan tarvittaessa TEM:n ohjeiden mukaiseksi.)

5 Kainuun toimintamalli äkillisen rakennemuutoksen toteutuessa

Kainuussa on vakiintunut malli äkillisiin rakennemuutoksiin reagoimisessa: paikalliset keskeiset toimijat saadaan nopeasti yhteistyöhön ja tarvittavat yhteydet alueen ulkopuolelle aktivoidaan valmiista yhteistyöverkostosta. Viimeksi toimintamalli on aktivoitu Talvivaaran kaivosyhtiöiden konkurssitilanteessa (marraskuu 2014). Kainuulainen toimintamalli äkillisen rakennemuutoksen uhatessa tai toteutuessa rakentuu ja etenee seuraavasti:

1. Rakennemuutoksen hoitamiseksi ja hallintaan ottamiseksi kutsutaan ensimmäisessä vaiheessa koolle ”rakennemuutostilanteen suppea johtoryhmä”. Koollekutsujana toimii maakuntajohtaja tai sen kunnan/kaupungin johtaja, jonka alueelle uhka kohdistuu. Rakennemuutostilanteen suppeaan johtoryhmän kokoonpanoon kuuluvat ainakin rakennemuutoskunnan kunnan/kaupungin johtaja, maakuntajohtaja ja ELY:n ylijohtaja sekä mahdollisuuksien mukaan yrityksen johdon edustaja ja maakunnallisen elinkeinoyhtiön johtaja.
2. Strategisen vaiheen käynnistyessä suppeaa johtoryhmää laajennetaan **johtoryhmäksi** niin, että TE-toimiston johtaja, yrityksen pääluottamusmies, ao. kunnan/kuntien elinkeinotoimen edustajia ja alueen oppilaitosten johtoa sekä muita substanssiasiantuntijoita (myös alueen ulkopuolelta) kutsutaan mukaan tarpeellinen määrä monipuolisen osaamisen ja nopean reagoinnin varmistamiseksi.
3. Johtoryhmän työtä tukemaan perustetaan tarvittava määrä operatiivisia asioita **valmistelevia työryhmiä** (mm. viestintää varten).
4. Johtoryhmässä luodaan yhteinen tilannekuva ja yhteistyökonsepti yrityksen tilanteen hallintaan ottamiseksi.
5. Strategisesta vaiheesta siirrytään mahdollisimman nopeasti ja joustavasti operatiiviseen vaiheeseen – mahdollisuuksien mukaan jo samaan aikaan kun strategiaa vielä muotoillaan – ja määritellään kiireelliset ja vaikuttavimmat keinot tilanteen ratkaisemiseksi.
6. Varsinaisessa operatiivisessa vaiheessa toteutetaan ennakoiden joustavaa suunnitelmaa ja seurataan sekä arvioidaan prosessiarviointina sen toteutumista. Strategisten toimenpiteiden tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta arvioidaan myös systemaattisesti.

Kainuun kokemusten mukaan – jotta äkillisiin rakennemuutoksiin voidaan mahdollisimman nopeasti, tehokkaasti ja tuloksellisesti reagoida – kaikki tarpeelliset yritys-, työllisyys- ja kehitysrahoitusinstrumentit ja niiden päätösvalta on oltava alueen sisällä. Tämä malli voi Kainuukin osalta vahvistua tulevassa maakuntahallinnossa kokoamalla siihen kaikki eri rahoitusinstrumentit (toimialoista ja rahoituslähteistä riippumatta) yhden johdon alle organisaatioon, jolla on tiivis yhteys alueen yrityskenttään.

LÄHTEITÄ

Aluekehittämispäätös 2016–2019: Alueiden kilpailukyky ja ihmisten sujuva arki.

<http://www.fi.kaicellfibers.fi/>

<http://www.st1.fi/uutiset/tiedotteet/cellunolix-etanolitehtaan-rakentaminen-alkaa-kajaanissa>

<http://us6.campaign-archive2.com/?u=e4c756a3d0ab17a2a21098c70&id=74e2aca3f7>

<http://www.investinkainuu.com/>

<http://kuiskintaa.fi/kainuu-ohjelma/>

<http://kuiskintaa.fi/kainuun-biotalousstrategia-2015-2020/>

<http://kuiskintaa.fi/talouden-tilanne-kainuussa-edelleen-haastava/>

<http://www.nordregio.se/>

Karppinen Ari & Saku Vähäsantanen 2015: Suomen seutukuntien taloudellinen kilpailukyky ja resilienssi. Turun yliopisto.

Tilastokeskuksen aineistot

Kainuun liitto

Kainuun liitto
Kauppakatu 1, 87100 Kajaani
Puh. vaihde 08 615 541, faksi 08 6155 4260
S-posti kainuunliitto@kainuu.fi

www.kainuu.fi